

Слюзка). – С. 282-283.

3. Славинский Н. Письма об Америке и русских переселенцах. – СПб., 1873. – 303 с.

4. Бакаютова Л.Н. История модернизации Центрального музея связи // Реликвия. – М., 2006. – № 1. – С. 22-28.

5. Бажитова Л.И. Н.Е. Славинский – первый директор Почтово-телеграфного музея в Санкт-Петербурге // Электросвязь. – М., 2007. – № 2. – С. 9-11.

6. Протокол заседания ТУАК от 16 октября 1912 г. // ИТУАК. – Симферополь, 1913. – № 49. – С. 256-274.

7. Протокол заседания ТУАК от 12 февраля 1913 г. // ИТУАК. – Симферополь, 1913. – № 50. – С. 257-264.

8. Протокол торжественного публичного заседания ТУАК от 21 февраля 1913 г. // ИТУАК. – Симферополь, 1913. – № 50. – С. 264-272.

9. Протокол заседания ТУАК от 13 марта 1913 г. // ИТУАК. – Симферополь, 1913. – № 50. – С. 272-278.

10. Отчет о деятельности ТУАК за 1913 г. // ИТУАК. – Симферополь, 1914. – № 51. – С. 347-355.

11. Протокол заседания ТУАК от 19 января 1913 г. // ИТУАК. – Симферополь, 1913. – № 50. – С. 242-251.

12. Дубилей Л.П. Музей древностей ТУАК // Известия Крымского краеведческого музея. – Симферополь, 1994. – № 5. – С. 53-56.

13. Непомнящий А.А. Очерки развития исторического краеведения Крыма в XIX – начале XX века. – Симферополь: Таврида, 1998. – 208 с.

14. Протокол заседания ТУАК от 30 января 1914 г. // ИТУАК. – Симферополь, 1914. – № 51. – С. 292-302.

15. Протокол заседания ТУАК от 30 декабря 1916 г. // ИТУАК. – Симферополь, 1916. – № 53. – С. 223-225.

16. Ушатая Р. И. Ведомственные библиотеки Симферополя XIX – начала XX веков // Историческое наследие Крыма. – Симферополь: СГТ, 2004. – № 8. – С. 108-111.

17. Протокол заседания ТУАК от 8 декабря 1916 г. // ИТУАК. – Симферополь, 1919. – № 56. – С. 286-289.

18. Протокол заседания ТУАК от 26 марта 1914 г. // ИТУАК. – Симферополь, 1914. – № 51. – С. 308-316.

19. Протокол заседания ТУАК от 12 июля 1917 г. // ИТУАК. – Симферополь, 1919. – № 56. – С. 316-324.

20. Протокол заседания ТУАК от 20 мая 1918 г. // ИТУАК. – Симферополь, 1920. – № 57. – С. 15-17.

21. Протокол заседания ТУАК от 28 июня 1918 г. // ИТУАК. – Симферополь, 1920. – № 57. – С. 17-19.

22. Протокол заседания ТУАК от 30 августа 1918 г. // ИТУАК. – Симферополь, 1920. – № 57. – С. 21-23.

23. Протокол заседания ТУАК от 25 марта 1919 г. // ИТУАК. – Симферополь, 1920. – № 57. – С. 38-40.

24. Протокол заседания ТУАК от 18 июня 1919 г. // ИТУАК. – Симферополь, 1920. – № 57. – С. 42-44.

25. Протокол заседания ТУАК от 17 октября 1919 г. // ИТУАК. – Симферополь, 1920. – № 57. – С. 50-51.

Пасечников И.О. Крымські сторінки біографії Миколи Славинського

Стаття присвячена життю та діяльності видатного музеєзнавця, історика та публіциста Миколи Славинського. У статті показано становлення М. Славинського як історика-публіциста, його робота в «Почтово-телеграфному журналі». Аналізується його діяльність на посаді завідувача Почтово-телеграфним музеєм у Санкт-Петербурзі. Основна частина статті висвітлює кримський період життя ученого. Особлива увага приділяється співпраці М. Славинського з А. Маркевичем та Таврійською вченою архівною комісією (ТВАК). У статті докладно описується його обрання і робота на посаді товариша голови Комісії, а також завідувача Музеєм старожитностей і бібліотекою ТВАК. У дослідженні обґрунтовується корисна діяльність М. Славинського у

збереженні історичної спадщини Криму.

Pasechnikov I.A. Crimean page biography of Nikolai Slavinsky

The article is devoted to the life and activities of a prominent museologist, historian and publicist Nikolai Slavinski. The article shows the N. Slavinsky's formation as a historian-publicist, his work in «Post and Telegraph journals». His work as a head of the Post and Telegraph museum in St. Petersburg is analyzed. The main part of the article showed the crimean period of life of a scientist. Particular attention is paid to the N. Slavinsky's cooperation with A. Markevich and Taurida scientific archives commission (TSAC). The article describes in detail his election and work as a deputy chairman of the Commission, as well as the head of the Museum of antiquities and a library of TSAC. In research, N. Slavinsky's useful activity in saving the historical heritage of the Crimea is substantiated.

А.С. Пудовкіна

ГЛУХІВСЬКИЙ МУЗЕЙ В АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ 1920-х рр.

У статті розглядається науково-дослідна діяльність співробітників Глухівського музею у 1920-х рр. в галузі археології. Подаються відомості про розвідки, рекогносцировки та розкопки на Глухівщині, що проводились за участю музею у зазначений час.

Глухівський музей засновано у 1902 році Глухівським земством як Музей старовини та мистецтв [11]. Існування музею тісно пов'язане з останніми роками земства, тобто з 1916-1917 рр., коли в його розпорядженні опинилась деяка частина зібраних, а також переданих різними особами речей. Особливу цінність мав тоді нумізматичний відділ, значна частина експонатів якого зникла в часи революції. Музей відновив своє нормальне існування лише 1920 року за активної участі К.П. Ягодівського, ректора Глухівського інституту народної освіти. Місцем перебування музею була спочатку земська бібліотека, потім ІНО, і нарешті йому надали декілька кімнат нижнього поверху в приміщенні колишнього Дворянського зібрання [3, 1-2].

В період між 1920-1925 рр. Глухівський музей не брав участі у археологічних дослідженнях. У цей час головна увага музейних співробітників (І.А. Часовникова, В.І. Риженка, А.В. Маліношевського) була спрямована на пошук та збір експонатів дореволюційної колекції та перевезенні колекції виробів фарфорового заводу А. Миклашевського [1, 16].

Участь Глухівського музею у археологічних дослідженнях території України розпочалась лише з другої половини 1925 року й спочатку була пов'язана з ім'ям Василя Андрійовича Мальченка, який 10 квітня 1925 року обійняв посаду завідувача установи. Ідея займатися археологічною діяльністю, зокрема досліджувати підземні ходи Глухова, виникла у В.А. Мальченка ще у першому кварталі 1925-1926 звітного року, проте через відсутність

коштів реалізувати дослідження вдалось лише у третьому кварталі, коли завідувач оглянув городища в Ярославці, Есмані, Литвиновичах та курган біля Глухова [10, 371, 421, 423]. З 15 жовтня 1926 р. музей був згорнутий, колекції розміщені у двох кімнатах, проте В.А. Мальченко продовжив навесні розвідки середньовічних пам'яток, зокрема Глухівської фортеці, брами, жіночого монастиря та палаців гетьманів, підземних ходів міста [5].

Новий етап польових археологічних досліджень розпочався із зміною керівництва музею. 20 жовтня 1926 р. Яків Миколайович Морачевський обійняв посаду завідувача Глухівського округового музею [9]. Навесні 1927 р. він виїхав на місце виявлення місцевим селянином у с. Вікторовому крем'яної сокири [4]. На літо 1927 р. Яків Миколайович запланував роботу по дослідженню пам'яток неоліту по р. Сейм Глухівського округу та р. Десна біля Новгород-Сіверського, але через брак коштів була зроблена тільки розвідка до Пирогівки. Під час прокладання в Глухові водогону протягом 1926-1927 звітного року систематично досліджувалися канами, й археологічні знахідки поповнили колекцію музею. Також було оглянуто провалля на вул. Радянській та підвал зруйнованого будинку XVIII ст. для перевірки відомостей про існування там таємного підземного ходу [11].

За свідченнями Д. Кравцова, що збереглись у фондах Інституту рукопису НБУВ, археологічний відділ Глухівського музею станом на 1927 рік мав ще «скромний» вигляд. У повідомленні про музей йдеться: «Палеолітична та неолітична доба [у археологічному відділі] представлені досить слабо. Крім невеличкого числа крем'яних наконечників, молотків, сокир і пряселець – майже немає нічого. Але вони досить цікаві, хоча би вже тим, що знайдено їх тут же, на Глухівщині, а саме в селі Воргли і Слоуті. Є також декілька кісток мамута, що їх знайдено в Полошках, Воргли, Новій Слобідці і Холопкові. Досить інтернаціональна знахідка, що її доставлено з під Скорошitiesького монастиря, це речі печерного оленя. Здобуто їх за час торф'яних розробок. Там же біля річки, метра на 1 ½ під землею, вірніше під торфом знайдено якогось моста. З якого часу й що він з себе уявляє не в'яяснено й досі. Чимало зібрали також і різного роду зброї. Частина з нього розкопано в Глухівських валах, а частина перейшла сюди з поміщицьких музеїв, що в багатьох були при мастках» [3].

Археологічні матеріали зберігались та експонувались також і в рамках нумізматичного відділу, що у 1927 році був одним з найповніших у музеї: «Є в ньому не тільки російські, чи українські з кийської доби, але й закордонні чужоземні, чи то арабські, чи які інші. Треба сказати, що він [відділ] поповнюється досить помітно. Так, нещодавно в Есманському районі знайдено невеличкий скарб

під час оранки свого городу місцевим селянином. Що це за клад і яким чином він міг бути біля самої поверхні, так і не в'яяснено. З доставлених до Музею, за 8-ми рубльовою компенсацією, безумовно, – 1500 приблизно монет, що містилися в невеличкому глиняному горщику, який під плугом розлетівся на дрібні шматочки, – уявити їхнє походження дуже важко. Взагалі більша частина цих нумізматичних експонатів знайдена так само на Глухівщині або в його околицях, або в таких і біля таких як Шістка та інші» [3].

1928 року польові археологічні дослідження музею продовжились. Я.М. Морачевський провів рекогносцировку в південній частині Глухівщини. За невеликий час він обстежив, головним чином, городища та стоянки кам'яного віку, зареєстрував могили на території від с. Холопково уздовж р.Есмані до впадіння її в р. Клевень, далі по Клевені до впадіння її в р. Сейм, потім по Сейму до м.Путивль. 20 червня було обстежене городище в с.Вікторове, а наступного дня оглянута група курганів в околицях села Кочерги. 22 червня завідувач музею обстежив городища «Городок», «Мазепин городок» та місцезнаходження керамічного бою в околицях с. Ротівка, 23 червня – залишки городища у с. Волокитино, 24 червня – городище Воргол, 26 червня – городище Литвиновичи, 27 червня провів розвідки в урочищі «Білі береги», а 28 червня дослідив курган в хуторі Чернобрівці. Наприкінці липня Яків Миколайович побував на городищах в околицях с. Сваркове та с. Обложки. Здобутий під час рекогносцировки матеріал поповнив археологічну колекцію музею [6].

1929 року спільними силами Глухівського, Конотопського, Сосницького музеїв та Кабінету антропології ім. Ф. Вовка за керівництвом М.Я. Рудинського з 20 червня по 14 липня була проведена Сейминська експедиція. До її складу увійшли О.В. Маліношевський (Конотоп), кореспондент Конотопського музею В.Я. Захарченко (м. Черешенки), співробітник Конотопського музею Г.Г. Замовець, завідувач Глухівського музею Я.М. Морачевський та співробітники Кабінету антропології М.Я. Рудинський та М.С. Мушкет. Вони оглянули узбережжя Сейму від Маркової до ст. Чаплина – Пересипок на Глухівщині та між селами Духанівкою – Каменем до сіл Червоний Ранок (Божок) – Ленінське (Спаське) на Конотопщині. З-поміж наслідків експедиції – відкриття нової неолітичної пам'ятки Мар'янівка на Глухівщині, виявлення нової неолітичної культури на території болотної долини Сейму тощо. Частина матеріалів збагатила Глухівський музей [2, 229-230].

У період з 9 до 24 серпня 1929 року Глухівський округовий музей організував археологічну екскурсію типу рекогносцировки, участь у якій брали завідувач музею Я.М. Морачевський та студент Глухівського

педтехнікуму С.О. Литвин. Вони поставили перед собою завдання описати городища та виявити стації передісторичної людини. За цей час виключно пішки вони пройшли уздовж р. Клевень від с. Заруцького до с. Сидоровки Есманського району, р. Локня майже на всій течії в кордонах цього району, р. Свіса до впадіння її в р. Івот і р. Івот від міста впадіння Свіси до Десни. Були досліджені обидва береги Івоту [7].

У 1930 р. Яків Миколайович провів археологічну рекогносцировку у південній частині Семенівського району Глухівського округу – оглянув район по річці Ревні від м. Семенівка до її впадіння в р. Снов і по Снову до с. Карповичи. Крім цього було зроблено повторне дослідження місцевості по р. Івот від м. Янполя до м. Антонівка та обстеження берегу р. Шістки в с. Пирогівці. Під час археологічних польових досліджень 1930 року була виявлена низка місцезнаходжень та пам'яток кам'яної доби з крем'яною індустрією [8].

Таким чином, протягом 1920-х рр. Глухівський музей брав активну участь у археологічних дослідженнях на території України. Особливо науково-дослідна діяльність поживалась з другої половини 1920-х рр. і була пов'язана з іменами Василя Андрійовича Мальченка та Якова Миколайовича Морачевського. Враховуючи географію експедицій та хронологічну атрибуцію віднайдених місцезнаходжень та пам'яток, Глухівський музей у 1920-ті рр., як і більшість краєзнавчих науково-дослідних осередків України, набув за влучним висловом М. Шарлеманя якості «маленької академії».

Посилання

1. Белашов В. З історії Глухівського краєзнавчого музею // Музеї України. – 2006. – № 6. – С. 16.
2. Звіт про роботу Кабінету Антропології ім. Ф. Вовка за 1929 рік // Антропологія. – *Антропологія*. Річник Кабінету Антропології ім. Ф. Вовка. 1929. – К., 1930. – Вип. III. – С. 225-233.
3. Інститут Рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, ф. Х, № 11681, 8 арк.
4. Морачевський Я.М. Випадкові знахідки кам'яного знаряддя на Глухівщині // Хроніка археології та мистецтва. – К., 1930. – Ч. 2. – С. 77-78.
5. Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України (далі НА ІА НАНУ), ф. ВУАК, оп. 1, спр. 109/4, 2 арк.
6. НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, оп. 1, спр. 202/40, 13 арк.
7. НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, оп. 1, спр. 309/8, 46 арк.
8. НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, оп. 1, спр. 327/3, 9 арк.
9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО України), ф. 166, оп. 12, спр. 5100, 3. арк.
10. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 5, спр. 262, 510 арк.
11. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, спр. 172, арк. 227-229.

Пудовкіна А.С. Глухівський музей в археологічних дослідженнях 1920-х гг.

В статті розглядається науково-дослідницька діяльність співробітників Глухівського музею в 1920-х гг.

в області археології. Дана інформація о разведках, рекогносцировках и раскопках на Глуховщине, проведенные с участием музея в указанное время.

Pudovkina A.S. Hlukhiv Museum of Archaeological Research in the 1920-th years

The article deals with research activities of the staff of Glukhiv Museum in 1920s in the field of archeology. Presented is information about investigations, recognitions and excavations in Gluhovschina that were held by the museum during this time.

В.В. Акимченков

СЕВАСТОПОЛЬСКИЙ МУЗЕЙ КРАЕВЕДЕНИЯ И КРЫМОВЕДЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

В статье показана роль Севастопольского музея краеведения в изучении вопросов истории Крыма и его народов. История музея начинается зимой 1922 г., когда при общеобразовательном техникуме им. М.В. Ломоносова возник кружок краеведов, на основе которого в 1925 г. был образован музей. Основателями музея являлись преподаватель истории Павел Петрович Бабенчиков (1882-1947), преподаватель литературы Владимир Петрович Бабенчиков (1885-1974) и преподаватель физиологии Юрий Петрович Твердохлебов. Музей краеведения имел четыре отдела: этнографический, геологический, историко-археологический и истории Черноморского флота.

В 20-е гг. XX в. сотрудники музея проводили археологические исследования на средневековом городище Эски-Кермен, в ходе которых были исследованы остатки оборонительных сооружений и жилых наземных построек, система водоснабжения, могильник, пещерные и наземные храмы. Коллектив музея достаточно тесно сотрудничал с Обществом по изучению Крыма (ОПИК) и Обществом пролетарского туризма и экскурсий. В годы Великой Отечественной войны история музея обрывается.

В 20-30-е гг. XX века на территории Крыма продолжался сложный процесс становления краеведческого движения, который повсеместно сопровождался возникновением музеев, обществ, кружков, объединений краеведов. Разные по формам и масштабам, они ставили перед собой единую задачу – всестороннее изучение родного края, которое было неразрывно связано с выявлением, собираньем, учетом, охраной и использованием разнообразных памятников истории и культуры. В суровое время идеологических гонений за право мыслить независимо, в период разгула политических репрессий, в крымском краеведении предпринимались попытки самостоятельных научных исследований, создания коллективных фундаментальных работ и даже организации краеведческого союза [1, 464].

Ведущую роль в изучении вопросов истории Крыма и его народов сыграл Севастопольский музей краеведения. Его история начинается зимой 1922 г., когда при общеобразовательном техникуме